

יֵא וְיִהי כְאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבֹא מִצְרַיִם וַיֹּאמֶר אֶל-שְׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה-נָא יִדְעָתִי
יב כִּי אִשָּׁה יִפְתַּח-מְרָאָה אֵת: וְהָיָה כִּי-יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרַיִם וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת

יא. וְהָיָה, פֶד קָרִיב
לְמִעַל לְמִצְרַיִם, נֶאֱמַר
לְשֵׁרֵי אֶתְחִיָּה, הָא קָעַן
יִדְעָנָא, אָרִי, אֶתְחִא
שְׁפִירַת חַיּוֹ אֵת: יב. וְיִהי, אָרִי יִחְזוֹן יִתִּיךְ מִצְרַאי, נִימְרוֹן אֶתְחִיָּה דָא.

(יא) הנה נא ידעתי, מדרש אגדה²⁶: עד עכשיו לא הכיר בה מתוך רש"י צניעות שבשניהם²⁷, ועכשיו על ידי מעשה²⁸ הכיר בה. דבר אחר²⁹ מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא: הנה נא, הגיע השעה שיש לדאג על פיך, ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את³⁰, ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים, אחיהם של כושים, ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו³¹: הנה נא אדני סורו נא (להלן יט ב).

27 "מתוך צניעות שבשניהם" — י"ג: מרוכ צניעות שביניהם. בתחומא: שלא היה יודע אותה קודם לכן. 28 כיוון שהגיעו לפילי (שער) של מצרים ועמדו על היאור ראה אברהם אבינו בכנאה של שרה כאותה נהר חכמה זורחת (תחומא). 29 ב"ד מ. ד. 30 ב"ד: "בעבור שאת יפת מראה והיה כי יראו אותך המצרים והרגו אותי ואותך יחיו. ד"א ידעתי זה כמה ימים כי אשה יפת מראה את ועכשיו..." 31 ע"י חזקוני.

(יא) כאשר הקריב. מחנהו, או הוא המפעלים העומדים, כי ראב"ע ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו¹⁹. ומלת נא כמו עתה, וכן הנה נא זקנתי (כו ב), אוי נא לנו (איכה ה טז), והיא הפוכה בלשון ישמעאל²⁰. וטעם הנה נא ידעתי. שהיה כיופי שרה בארצה, רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה, כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו, שיתנו לך כל צרכיך, כי ימי רעבון היו. 19 אפשר הקריב כפועל יוצא — הקריב את מחנהו. ואפשר כפועל עומד — הלך וקרב. שהרי נמצאים פעלים שהם יוצאים ועומדים. 20 נא — אן, מלאך.

(יא) ויהי כאשר הקריב, הקריב מחנהו, כי היה הולך לרגל רד"ק המלאכה ולרגל ילדי נפשות ביתו. כי הקריב פעל יוצא¹⁸, וכן ופרעה הקריב (שמות יד י), הקריב מחנהו. הנה נא ידעתי, אף על פי שפירוש נא, עתה, לא רצה לומר שלא ידע קודם לכן¹⁹, כי כן ידע מיום דעתו אותה, אבל כן הוא דרך הלשון. וכן הנה נא אדני (להלן יט ב), הנה נא מצא עבדך (שם יט) וזולתם.

(יב) והיה כי יראו אותך המצרים, בני מצרים אינם יפים כמו בני ארץ כנען, אבל הם כעורים כי הם²⁰ דרומיים והם שטופים בזימה, לפיכך היה ירא אברם כשהיה קרוב למצרים והיה בגבולה וראה אנשיה כעורים היה ירא כשיראו אותו שהיא יפת תואר שיחמדו אותה, כי אם היה יודע זה מתחלה לא היה בדעתו לבא מצרים אלא היה סובל הרעב ולא שיפקיר את אשתו ולא ירא שיאנסו אותה ממנו וישכבו עמה, כי אם יעשו זה פעם אחת לא יעשו פעמים רבות שישכבו אותה לעיניו כי זה יהיה חמס רב וחמס תמיד לא יסבלו אנשי העולם, אבל להרוג אותו אינו אלא פעם אחת ואחר כך תהיה מופקרת להם בלא חמס כי לא יהיה לה בעל, וזוהי פחד אברם ולא סמך על הבטחת האל שהבטיחהו, כי אמר שמה יגרום החטא, וכן פחד יעקב אבינו אחר הבטחת האל²¹, וכן ראוי לכל צדיק שלא יסמוך במקום סכנה על הנס וישמור עצמו בכל תחבולה אשר יוכל, ועל זה אמר שלמה: אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח יד): וכן אמרו רבותי ז"ל²²

18 וכן בספר השרשים (קרב). 19 ולא כרש"י ע"פ חז"ל. 20 ככ"י: והם דרומיים, ותקנתו ע"פ שאר כ"י והגד: 21 להלן לב, ח. ע"י רש"י שם יא. 22 ע"י פסחים סו, ב.

רס"ג (יא) הנה נא ידעתי, הנני יודע². (יב) והיה כי יראו, אני חושש שכאשר יראו אותך המצרים. 2 ושלא כדרש חז"ל בכתרא טו א.

רמב"ן כתוב ויהי רעב בארץ, בישראל כתיב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ (להלן מה ו). ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל, גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות, ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה⁴³, במקום המשפט שמה הרשע⁴⁴ והחטא.

(יא) הנה נא ידעתי וגו'. (יג) אמרי נא אחותי את. לא ידעתי למה 43 ע"י דברי הרמב"ן להלן טו, יב בסופו. ולפי דעת ח"ל היתה גלות מצרים בחטא שאמר בטה אדע כי אירשנה (בתי). ושמה יש לומר שרכינו אינו חולק על המדרש. אלא כוונתו שחטא זה גרם שהגלות תהיה במצרים דוקא ולא בארץ אחרת. 44 ככ"י: שמה החטא. ובכתיב: במקום החטא שמה העונש.

מהר"ם יב (יב) ואותך יחיו, יחיו ב', יחיו דגן ויפרחו כגפן (הושע יד ח), לפי שאמר אברהם לשרה, אם תשתמרי עצמך, שתהיי נקיה מפרעה ומאבימלך, אז תדעי בוודאי שהק' יתן לך זרע, דכתיב ונקתה ונזרעה זרע (במדבר ה כח), והיינו דכתיב וה' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ה' לשרה כאשר דבר (להלן כא א). היכן אמר, והיכן דבר, אלא שכת' בתורה גבי סוטה ונקתה ונזרעה זרע, וזהו שרמזו המסורת יחיו דגן ויפרחו כגפן שיהיה לך זרע, כדכתיב אשתך כגפן פוריה (תהלים קכח ג), כלומר שתלד בנים כגפן שמוציא ענבים, וכדאי' כי תא(י)נה לא תפרח וכו' (חבקוק ג יז).

חזקוני (יא) כאשר הקריב, מחנה שלו, דוגמת: ופרעה הקריב (שמות יד י). הנה נא ידעתי, פרש"י: ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא, דגבי לוט. כלומר שני "נא" אלו אינן כשאר "נא" שבמקרא שפירושה לשון בקשה, ושני "נא" אלו פ"י עכשיו. כי אשה יפת מראה את, קאי אבתריה²⁶, כלומר הנה נא ידעתי על כי אשה יפת מראה את (יב) והיה כי יראו אותך המצרים והרגו אותי ואותך יחיו, שהן מוזהרין על אשת איש, מודבק באשתו (לעיל ב, כד), ולא באשת חבירו²⁷, וא"ת הלא כך הם מוזהרים על שפיקות דמים כשיצאו מן התיבה. אלא י"ל שטופי זמה הם וירכו לחטוא ברציחה עם ניאוף. ד"א ניהא להם לחטוא פעם אחת בשפיקות דמים מלהיות חוטאים תדיר באשת איש. ד"א והרגו אותי פן אזעק למלך על אשר לקחו אותך.

"שנתים" (וכן ככ"י). 26 היינו הפסוק הבא: והיה כי יראו אותך וגו'. דאל"כ מרדע אמר לה כן עתה. 27 [נסתדרין נח, א].

ספורנו (יא) כאשר הקריב, קרוב לעת הצורך, פן תשכח. לבא מצרימה. בית הועד לזנות⁴ כמו שנאמר עליהם "אשר בשר חמורים בשרם, וזרמת סוסים וזמתם" (יחזק' כג כ). (יב) והרגו אותי, שלא יקוו שאסכים לתתך להם. 4 תנח"ה (ח"ב ח).

טו יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה ותקח
טז האשה בית פרעה: ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר ותמרים
יז ועבדים ושפחות ואתנת וגמלים: וינגע יהוה את פרעה ונגעים גדלים ואת-

אתתא, ארי שפירא היא
לתדא: טו. נחזו זמה
ברבבי פרעה, ושפחו
זמה לפרעה, ואדכרת
אתתא לבית פרעה:
טז. ולאברם אוטיב
כדילה, נהוו ליה ען ותורין וחקרין, ועבדין נאמקון, נאטנן נגמלין: יז. ואיתי יז על פרעה, מקתשין ברבבין

רס"ג (יז) וינגע, ויודע ה' את פרעה כי יביא עליו ועל ביתו נגעים גדולים בגלל שרי.
3 כי לא יתכן שינגעו ה' ללא התראה, לכך תרגם שאיים עליו לנגעו, ויתכן על ידי נביא.

רמב"ן (יח), האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא, והאשים אותו על אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא. ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה, והראוי לה שתשתוק.

(טו) וטעם ויראו אותה שרי פרעה⁵⁴, כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראוייה זאת לשרים הגדולים, והנה הביאונה אליהם, וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד, ויהללו אותה בניניהם לומר ראוייה היא למלך, לשון רש"י. וזה דעת אונקלוס שאמר ושכחו יתה לות פרעה⁵⁵, או שהללוה אל המלך עצמו ושלה ולקחה.

(יז) וטעם על דבר שרי אשת אברם, כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברהם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם.

54 הוקשה לו הלא כבר אמר ויראו המצרים את האשה וכו', לכן פירש כי כאשר ראו אותה המצרים וכו'. 55 משמע לא שהללו אותה אל המלך בעצמו ושלה ולקחה, אלא ויהללו אותה בניניהם וכל אחד אמר ראוייה היא לפרעה. אמנם באונקלוס

(טו) ויהללו אותה אל פרעה, הללוה בניניהם³⁴ לומר הגונה זו רש"י למלך.

(טז) ולאברם היטיב פרעה בעבורה, נתן לו מתנות³⁵.

(יז) וינגע ה' וגו', במין ראתן לקה שהתשמיש קשה לו, בראשית רבה³⁶. ואת ביתו, כתרגומו: ועל אנש ביתיה. ומדרשו³⁷: לרבות כותלי ועמודיו וכליו. על דבר שרי, על פי דבורה, אומרת למלאך הך והוא מכה³⁸.

34 מדלא כתיב וילכו ויהללו אותה אל פרעה (מהרי"ק). 35 "נתן לו מתנות" כד"ר ליתא. 36 מא. ב. — כד"ר מוסף: "נגעים גדולים, מכל אותן שכאן ועתידין לבא על בני אדם". והוא בתנחומא לך לך ח. 37 תנחומא שם. — כד"ר: "זאת, לרבות". 38 כד"ר ותנחומא שם.

(טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הלשון, והוא ראוי ראבי"ע להדגיש²⁵, וכמוה ואתפללה (דניאל ט ד). נתקח האשה מהבנין הכבד הנוסף, ואם לא נמצא²⁶. והשלם ותשלקי (יחז' טז ה).

(יז) וינגע ד' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור, והטעם על זה הדבר.

בעבור. 25 הרי זה בנין כבד וראוי שיבוא דגש בעה"פ, וחסר כדי להקל על הלשון הקריאה היפה. 26 מבנין הפעל, שהוא יחס הפעול של הפעיל, אף שאינו נמצא

(טו) ויראו... ותקח, אמרו רבותינו ז"ל²⁸ בשרי אומר ותקח רד"ק שמשמעו בעל כרחא לפי שהיתה אשת איש, באסתר אמר ותלקח אסתר (אסתר ב ח) שמשמעו ברצונה — לפי שהיתה פנוייה והולכת להנשא למלך.

(טז) ולאברם היטיב בעבורה, מיד שלקחה היטיב לו בעבורה לפי שאמרה אחי הוא. ומה היא הטובה, ששלח לו צאן ובקר ולהנאתו היטיב עמו פרעה שהיה סבור שתהיה לו לאשה אבל אחר כן לא פייסו ולא ביקש ממנו מחילה אלא שלחו מארצו ולא כן עשה אבימלך²⁹. ופירוש: ויהי לו, מאת פרעה ששלח לו.

(יז) וינגע, באותו הלילה שלא יוכל לגעת בה. ואת ביתו, אנשי ביתו והם שריו שהללוה לו ולקחוה לו. או פירוש כל אנשי ביתו אנשים ונשים כדי שיכירו כי אצבע אלהים הוא. על דבר שרי, ולא יאמרו כי דרך מקרה היה, ודרך דרש³⁰ כי המלאך המכה אותם היה אומר זה על דבר שרי אשת אברם. ודרך הפשט כי פרעה פשפש בדעתו למה היו אלה הנגעים וחשב כי שמא אשת איש היא, ושאל את שרי שתאמר לו האמת ואמרה לו כי באמת אשת אברם היא אלא מפחדה שלא יהרגוהו בעבורה אמרה: אחי הוא, לפיכך ויקרא פרעה לאברם.

28 ל"מ, ובאגדת אסתר פ"ב ז איתא בהדיא דגם באסתר "ותלקח" בעל כרחא ושלא כטובתה כמו "ותוקח" שנאמר בשדה. וראה תורה שלמה קנו. 29 להלן כ. יד. 30 ל"מ. והדרש שהביא רש"י הוא שהמלאך היכה על פי דיבורה של שרה, ולא

לתובע, ולזה אמרה תורה "מהור ימהרנה", "אם מאן ימאן אביה, ספורנו כסף ישקול" (שמ' כב טו — טז), ובין כך חשב לצאת משם. (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם. (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בטלו מחשבת ההמון.

חזקוני (יג) אמרי נא אחותי את, דעתו של אברהם היה אם ישאלו עליה אם היא נשואה, הוא ישיב להם: בעלה הלך למרחוק, ולא ימצאו להם תקנה להרוג בעלה, ויניחווה.

(יד) ויהי כבוא אברם מצרימה, לפי הפשט²⁸ תלה הכתוב כל ביאות האחרים עליו לפי שכולן תלויות בו, וכן כתיב לעיל: וירד אברם מצרימה (פסוק י), אע"פ שלוט עמו.

(טז) ולאברם היטיב בעבורה, חז"ק: על²⁹ פרש"י שהזכיר הכתוב, ולא פירש עליו שום דבר.

(יז) וינגע ה' את פרעה, מה שלא פירש הכתוב מכותיו של פרעה כמו שפירש מכותיו של אבימלך, לפי שבסמוך לענינו של אבימלך כתיב: וה' פקד את שרה (להלן כא א). ולפיכך פ"י שהמכות באו עליו בשביל שהחזיק בה כדי שלא יוכלו לומר אבימלך הוליד את יצחק, אבל ענינו של פרעה קודם לפקידת שרה, לפיכך לא חש להזכיר המכות. וא"ת למה לקח, הרי אברהם אמר אחותי היא, שנאמר: למה אמרת אחותי היא (להלן יט). יש לפרש: על דבר שרי אשת אברם, פ"י על דיבורה אשת אברם אני. ועוד דאין התראה לבן נת, כדאמר' לקמן³⁰ גבי אבימלך. וינגע ה' את פרעה, פרש"י: במכת ראתן קשה לתשמיש, מדה כנגד מדה. וכן גבי אבימלך: כי עצור עצר ה' בעד

28 כי לפי המדרש נחנה כתיבה ונעל בפניה. והובא ברש"י. 29 "על", כס"י: "עיי" — אמנם בספרי רש"י שלפנינו (גם בדפוס ראשון) פירש: "ולאברם היטיב, פרעה, בעבירה". וכן תרגם יונתן בן עוזיאל: ולאברם אוטב פרעה. — כנראה בא להוציא דיש לפרש: היטיב המטיב, או "בית פרעה" הם המטיב, לכן פירש דפרעה עצמו הוא המטיב. 30 [כן איתא בכ"ר נב. ח ח אבימלך, אולם בדברי רבינו לקמן פ"כ לא נזכר ענין זה.]

ועובד את ה' כיצר הטוב. ועל ידי כן ואברם בצאתו מחרן, הוא חרון אף העולם הזה, יצא בסלוקו מלווה בלוויית חן חמש שנים הם חמשה חומשי תורה, והשבעים שנה אשר חי בעולם הזה, כולם מקדימים והולכים ומתקרבים להעיד כל אחד על המצות אשר נעשו בו, כאמור בספר הזוהר (ויחי דף ריז) על ויקרבו ימי ישראל למות, ויקרבו ימי דוד למות. וזהו ואברם בן חמש שנים שהיה כבן חמש לתורה, וגם היו אתו שבעים שנה בצאתו מחרן הוא העולם הזה שנקרא חרן.

ועם כל זה מי יבטח בעצמו, ינוח ויעמוד לגורלו לקץ הימין ולא יצטרך להתגלגל. כי דע איפה כי גם אחר כל הדרך הטוב וצאתו בלוית חן מן העולם, לא יבצר ממנו ישנה וישלש, וזהו ויקח אברם את שרי אשתו, הוא חומר המתייחס אליו כאשתו שלוקח אותו פעם שנית בעולם הזה, ואת לוט בן אחיו הוא היצר הרע אחר שנעשה קרוב אליו כבן אחיו מהפעם הראשונה, ואת כל רכושם זכיות אשר רכשו יחד הנזכרים בראשונה, ואת הנפש אשר החזירו בתשובה, זכות כלם יוצאים אתו לעזור לו אל הכשרון ללכת ארצה כנען, להכניע בזה העולם לגמור שירי טהרה בפעם שנית וזהו ללכת ארצה כנען. ועוד שלישית, וזהו (וילכו) [ויבואו] ארצה כנען, כמד"א (איוב לג ט) פעמים שלש עם גבר.

והנה כל זה הוא אם הכשיר מעשיו, אך אם ויעבור [אברם] הוא הנפש, שעבר עבירות בהיותו בארץ הוא הגוף, עד מקום שכם שהגיעו אשמותיו עד גדר היותו כשוקע בהם עד שכמו, מאי תקנתיה הלא הוא כי יבא עד אלון מורה, הוראות, הוא בית המדרש כד"א אם פגע בכ' כו' משכחו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח כו' (קידושין ל ב). וזהו והכנעני הוא היצר הרע אז על ידי בית המדרש הוא בארץ, כי לארץ שפל רומו כי אז יכנע, ולא בלבד יועיל לו השתקעו בבית המדרש לטהר טומאתו, כי אם גם וירא אליו ה', כי יתראה אליו השם יתברך ויפיע עליו חכמת בינה מרוח קדשו. ועוד שנית כי יאמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת של בית המדרש, כי יבטח שלא תמוש תורה מזרעו. זולת מה שויבן שם מזבח כי שם זובח את יצרו וקיסרו וקידשו וטיהרו לעבוד את השם גם הוא.

ואז על ידי כן כאשר ויעתק משם ההרה שהוא לקברות יובל באחד ההרים כאשר יועתק מן העולם, אז תלך מקדם לבית אל כי הוא הולך קדמת בית אל הוא בית המקדש שלמעלה. ויט שם אהלה צל וחופות מעשיו הטובים. והנה בית אל מים היא מפאת השכינה שנקראת ים, כי היא במערב שעזרתו מצד אחד, והעי הוא תל מעשיו הטובים מקדם, כמה דאת אמר (מיכה א ו) לעי השדה. ועל כן ויבן שם בבית המקדש שלמעלה, מזבח להקריב נפשו על ידי השר הגדול מיכאל. ולא בלבד בשם השכינה, כי אם גם ויקרא בשם ה' השם הגדול והנורא. ומאז ויסע אברם הלך עולה ומשיג הנגבה מקום האורה הגדולה כי על כן מנרה בדרום: ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ. ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו. אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך. (י - יג):

הנה ראוי לשים לב, האם אחר כל ההבטחות שהובטח על לכתו לארץ ואעשך כו', לא שת לבו יפרנסהו יתברך בארץ, כי אם מיד שראה רעב בארץ ירד מצרימה, כי הלא לא נתרוקנה ארץ ישראל, ואשר זן את הנותרים עריצי גוים האם לא יזון את אברם בארץ ואיה הבטחון אשר בטח בה'. והנה הרמב"ן ז"ל (בראשית יב י) כתב כי על עון זה גלו בניו מצרימה, אך רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק כו) לזכות חשבוהו על אברם, ומנו זה בכלל עשר נסיונות. עוד קושיא שניה ורבה היא אלי, היתכן גבר כאברהם יעץ תחבולה לאבד נפשו חלילה, להניח את שרה הגדולה ממנו בנביאות, יבוא אליה גוים ויחללוהו והיא בעולת בעל, והיא משבע מצות בני נח, ומה גם מי שקיים אפילו ערובי תבשילין. ומר ממות באמור אליה אמרי נא וכו' למען ייטב לי בעבורך כו' שמורה באצבע כי טובים לו דודי אתנניה והיא את ערלים תשכב, ומי ישמע כדבר הזה ולא תצלנה אזניו. ואף גם זה חשבו הרמב"ן לאברהם לו עון, אך גם זאת מנו רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר שם) בכלל הנסיונות. וגם אמרו שבחים עליו שהבטיחו ה' כמה הבטחות, ואדרבה בהגיעו שם מיד ויהי רעב כו' והוצרך לבא מצרימה ולא הרהר. ועוד למה בחר במצרים מבשאר מקומות, והן אמת כי לזה אפשר לומר שהוא סמוך אל אומרו בסוף פסוק הקודם הלך ונסוע הנגבה - היא דרומה של ארץ ישראל, ועל כן כאשר ויהי רעב בארץ וירד מצרימה, כי היא גם היא דרך נגב הארץ. עוד ראוי להעיר כי כאשר הקריב לבא מצרימה - ומה גם לרבותינו ז"ל (בראשית רבה מ ד) כי ראה אותם שחורים אז גדל לפניו בערכם יופי שרה - וחש פן תבער במ אש יצרים - ומה גם כי שטופי זמה המה, שעל כן אמר הנה נא ידעתי כו' - למה לא שב מדרכו אל ארץ אחרת. ועוד אומרו והיה כי יראו כו' כי כל מלת והיה היא שמחה, ואדרבה קינה מיבעי ליה. ועוד אומרו אמרי נא כו', והלא אדרבה היא עת לשתוק והם יהיו נדונים בקרבם עד תתקור דעתם, ואולי טוב היה לומר אישי הוא, כי לא ימנע, או שומרים מצות בני נח או לאו, אם שומרים לבלתי בא אל בעולת בעל, הלא גם כן ישמרו מלשפוך דם, ומי הגיד לו שימרהו לשפוך דם. ועוד באמרו ויהי כבא אברם כו', כי פסוק זה אין לו גזרה, אלא למה שראו אותה אחרי כן שרי פרעה, שאינם המצרים הנאמרים בפסוק הקודם:

והנה אין ספק, כי אל אלהים ה' חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ומתקן מראשית אחרית. והוא כי הנה גלוי היה לפניו יתברך, שעתידין ישראל לגלות מצרימה ואחרי כן לארבע גליות. והנה במקומות אשר ידחו שמה היה אפשר אבוד יאבדון מהר בין בגלות מצרים בין בגליות אחרים. התעתדו ליאבד במצרים - כנודע במאמרם ז"ל (מכילתא בשלח ג) על פסוק ויבא מלאך וילך מאחריהם וכו' שהיו נתונים בדין אם ליגאל אם ליאבד, וגם בספר הזוהר אומר שאם היו שוהין עוד מעט שם לא היתה להם תקומה שישתקעו בכח הטומאה,

וגם היו עובדי עבודה זרה. ולא שוה למו, כי אם מה שאמרו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה לב ה) ארבע מדות שהיו להם במצרים כו' והעיקרית היא שנשמרו מעון זמה, שאלמלא כן היו אבודים, וזהו גן נעול כו' אלו הנקבות גל נעול אלו הזכרים, ואמרו (שם) כי בזכות שבאה שרה מצרים וגדרה עצמה מן הערוה זכו הנשים במצרים לגדור עצמן, ובזכות שיוסף במצרים גדר עצמו מן הערוה גדרו הזכרים עצמם. ועוד אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה מ ח) כי כל מה שאירע לאברהם במצרים אירע לישראל שם, באברהם ויהי רעב כו' וירד, וכישראל והרעב כבד בארץ וירא יעקב כו' רדו שמה כו'. באברהם והרגו אותי ואותך יחיו, וכישראל כל הבן הילוד היאורה כו' וכל הבת תחיון. באברהם וינגע כו' ועל ידי כן שלחה, וכן בישראל על ידי עשר מכות ועוד נגע אחד על פרעה וביתו ואחרי כן שלחם. אברם יצא כבד במקנה כו', וישראל יצאו ברכוש גדול כו'.

ונבא אל הענין, והוא, כי למען הקל ותת תקוה לישראל לצאת מהגלות שהוא בל יאבדו שמה, הכין מעתה מעין צערם, לאברם ושרה. וגם זכות שרה שגדרה עצמה מן הערוה שעל ידי כן נגאלו ישראל כמדובר. על כן גלגל הוא יתברך נסיון זה לאברהם להטיב לבניו על גלות מצרים:

ועל הארבע גליות שלא יתיאשו ישראל לצאת בשלום מתוכם, על כן גלגל הוא יתברך שיפלו ארבעה מלכים יחד תחת אברהם, שהם מלכי אומות הארבע גליות, כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה מב ז) אמרפל מלך שנער זו בבל כו', ארייך זה מדי, כדרלעומר זה יון, ותדעל מלך גוים זה אדום כו'. הנה שצער אברהם [היה] הכנה אל הבנים להקל מאליהם, וגם בטחון להחזיק האמונה בלבם, כי כאשר נפלו יחד ביד אברהם, ככה יפלו ביד ישראל באחרית הימים כאשר יתבאר לפנינו בס"ד:

עוד יתכן בכונתו יתברך, כי מעתה התחיל לקיים ההבטחות שבפסוק ואעשך לגוי גדול כו' שהם הנוגעים אל עצמו, והוא כי באמרו ואעשך כו' אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה לט יד) אותו הגוי שיאמר עליו ומי גוי גדול כו' שהם מקבלים התורה אוציא ממך. והנה כתבנו במקומו כי גלות מצרים הכנה אל קבלת התורה, שהיה הגלות ההוא כור הברזל להתיק הזוהמא לקבל התורה לשיקראו גוי גדול. והכנת צאת הכוונה אל הפועל היה על ידי רדת אברם מצרימה כאשר נבאר במקומו בס"ד, על כן סמך ויהי רעב בארץ וירד וכו'. ועל אומרו ואברכך הוא ואברם כבד מאד וכו'. ועל ואגדלה שמך היה ענין ויהי בימי אמרפל וכו', כי שם נתגדל אברם בעולם, כמו שאמרו (בראשית רבה מב ט) אל עמק שוה שהושוו כל האומות ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה ואמרו אתה מלכנו אתה אלהינו וכו'. ועל ידי המילה ותוספת ה"א נתקיים והיה ברכה, שכל עצמו היה ברכה, שלא היה אבר שיהיה בו פיסול ופגם, ומכל עצמו היה נמשך ברכה. והנה הן אלה קצות דרכיו יתברך, אשר יפול לב אדם עליהם בסמיכות עניינים אלו ומציאותם. אך הנה אברהם מעצמו עשה לתומו, ובכך עדיין צריך טוב טעם לאברהם, תחת מה נסע מצרימה ולא בטח יזון אותו יתברך שמה:

אמנם הנה ידוע מאמר התנא (אבות פרק א משנה ב), על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. והנה על זה אמרו רבותינו ז"ל (במדבר רבה יב יד) כי עד מתן תורה היה עומד העולם על עמוד אחד והוא גמילות חסדים, ומשנתנה תורה היו שנים, ומשהוקם המשכן היו שלשה. והנה ידוע כי העמוד הראשון היה על ידי חסד אברם שהיה גומל חסדים טובים לכל העולם, ועל ידי כן היה מקרבן לדעת את ה' ולעבדו, כבמדרש:

ובזה נבא אל הענין, והוא בשום לב אל הזכירו שם אברם באמרו וירד אברם מצרימה, כי אחר שבפסוק הקודם נזכר, היה די יאמר וירד מצרימה ויחזור אל שמו הנזכר. ואין לומר כי על היות פרשה פתוחה בין פסוק לפסוק, לא סמך אל הקודם, כי הלא בראש פרשת וירא, שאומר וירא אליו ולא אמר אל אברהם, הוא כי סמך אל אברהם הנזכר בשלהי פרשה הקודמת. ועוד אמרו ויהי כאשר הקריב, שראוי לדקדק על דרך רבותינו ז"ל (רש"י שמות יד י, ועי' במכילתא בשלח מסכתא זוהיה פ"ב) על ופרעה הקריב קרב לא נאמר וכו': אך אמנם למה שראה אברם שבלעדי חסדו אין העולם מתקיים, אמר בלבו אם אמרתי פה אשב, גם שלא יבצר מליזון פה, אך איך אעשה הוותרנות וחסדים טובים עם כל באי עולם לאלפים ולרכבות אם אין בר ולחם ומזון בארץ. על כן נועץ ללכת למקום שבו יוכל לעשות חסדים טובים, הפך אלימלך שיצא מהארץ לבל עשות חסד. נמצא כיוון לקיים העולם, וזהו אמרו ויהי רעב בארץ כו', והוא בהזכיר מאמרם ז"ל (ברכות יג א) על פסוק כי אב המון גוים כו' בתחלה היית אב לבני מדינתך, עכשו אב המון של כל העולם, הנה פירשו כי שם אברם הוא היותו אברם לארצו שהיה אב להם להאכילם ולהביאם תחת כנפי השכינה:

ונבא אל הענין, אמר ויהי רעב בארץ שהוא אל כללות ארץ ישראל באופן שכולם יבאו אליו יעשה עמהם חסד ולחם אין, על כן וירד למה שהוא אברם אב לבני מדינתו, מצרימה להאכילם ולהכשירם מה שעתה לא יוכל לעשות. וגם לא ירד להשתקע כי אם לגור שם וגם כי כבד וכו':

יא) ועל כן ויהי כי הקריב, קרב לא נאמר כי אם הקריב, כי הקריב עמו אוכלוסים, הנפש אשר עשו בחרן ורבים מעמי הארץ המתיהדים ומתלויים עמו. ועל כן מה שויאמר אל שרי אשתו היה הנה נא ידעתי כו' אמרי נא כו', אך לא שוב אחר, כי מי יכלכל כל העם הנלוים אליו לגמול חסד אתם, אם היה שב ממקום השובע. ואז ויאמר אל שרי אשתו, אל תאשימיני שהבאתיך אל מקום מסוכן שיקחוך, כי הלא הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, כלומר שאילו ידעתי מקודם לא באתי הנה:

יב) לכן והיה כי יראו אותך המצרים ביופי הגדול הזה לא יעלה על לבם שאשה כמותיך עזבך אישך ביד זולתו, כי אם מיד יאמרו אשתו זאת. ולא תאמרי שאם יהרגו אותי, תתקוממי למסור עצמך למות עלי, כי הלא ואותך יחיו ובשום פנים לא יכוד כי ירצו להשתמש בך:

יג) לכן אל תאחרי מלומר אחותי את עד שיתבעו המצרים במצרים, בל יזכר כי תחבולה היא, כי אם אמרי נא כלומר מעתה טרם בואנו

3

ר' יוסף בכור שור בראשית פרשת לך לך פרק יב

פרשת לך לך

(א) לך לך. רמז לו כי ק' שנים יחיה עדיין, כמנין "לך - לך", כי קע"ה חיה, והוא בן ע"ה בצאתו מחרון¹. ולפי הפשט תיקון - לשון בעלמא, ואינו משמש כלום², כמו "עשה לך תבת עצי - גפר"³, וכמו "קח לך"⁴, וכן הרבה שאינן אלא תיקון - הלשון. מארצך וממולדתך. אע"פ שלא היה שם, שכבר בא לחרון, אמר לו: סלק עצמך לגמרי משם שלא יהא עוד דעתך לחזור. ומבית אביך. שאתה עתה שם, ואל יחוס עיניך על ירושתך, ולא על שאתה נכרי שם, שלא יכירוך שם בני - אדם, כי אני אברכך ואתן לך הרבה מאד מירושתך.

(ב) ואגדלה שמך. שיצא שמך וטבעך⁵ והייתה נודע וניכר לכל. והיה ברכה זהו כלל, שתהא ברכה מצויה בכל אשר תעשה, כמו "והיית ברכה בקרב הארץ"⁶, כלומר: "קבוץ - ברכה".

(ג) ואברכה מברכך. כלומר: אהב אוהביך ואשנא משנאיך, כלומר: לא תתן ללבך לאמר: אין לי קרוב וגואל בארץ⁷, ואם ישנאי אדם ויבקש לי רעה מי יעמוד נגדו, ואם יאהבני מי ישלם לו גמולו, כי אדם שיש לו קרובים כולם אוהבים המכבדו והמהנהו, אני אהיה לך לאוהב ולגואל. ונברכו בך. המתברכים יהיו בך מתברכים, שיאמרו להם מברכיהם: היה כאברהם! כמו "בך יברך ישראל לאמר"⁸.

(ד) ואברם בן חמש שנים [ושבעים שנה] וגו': מנה שנותיו של אברהם להודיעך שעדיין היה אביו חי⁹, ולא חש לאהבת אביו, ולא לשום דבר, אלא לרוץ אחר מצוותיו של הקב"ה.

(ה) ואת כל רכושם [אשר רכשו] וגו'. כי היה הולך וממתין שיבא דבר מאת הקב"ה כמו שאומר: אלך עתה ומקצת אשר לי, ואם יעשה לי כאשר אמר טוב - הדבר, אשלח בשבילו המותר, ואם לאו אחזור, אלא הכל הולך עמו, כי היה בטוח בהקב"ה שהוא אומר ועושה.

(ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם וגו' כי היה הולך וממתין שיבא דבר מאת הקב"ה כמו שאמר "אל הארץ אשר אראך" ולא בא עד שבא למקום שכם, כי הכנעני אז בארץ: ולא היה מקום פנוי ראוי לדירה עד שם, ועוד היה רוצה הקב"ה שיהא רואה כמה מתנה גדולה נתן לו הקב"ה כשאמר לו: לזרעך אתן את הארץ הזאת וגו'.

מקום שכם¹⁰: עדיין לא היה שכם אלא לאחר זמן נבנה שכם במקום ההוא¹¹, וכשבא המאמר ידע כי אז הראהו המקום שהיה ראוי לו לדור.

(ז) ויבן שם מזבח. לעבוד ולהודות למי שנתן לו מתנה טובה כזאת¹², ומיהו לא אמר הקב"ה לגור בארץ הזאת, דאם - כן לא היה הולך מצרימה, אלא כמי שמראה מקום לו: כן תוכל לדור.

(ח) וירד [אברם] מצרימה: שאין דרך להיות שם רעב, מפני שנילוס הוא משקה את הארץ¹³, ואין חוששין לעצירת - גשמים.

(יא) הנה נא ידעתי כי אשה וגו'. הנה ידעתי על כי אשה יפת - מראה את¹⁴ כי כאשר יראו אותך המצרים וגו'.

(יג) אמרי נא אחתי את. ותעשי לי שתי טובות, אחת שיטיבו לי, מפני שאת קרובתי, ועוד שתחי' נפשי בגללך, אבל אם תאמרי איני לא אשתו ולא קרובתו, נהי שתחיה נפשי ולא ייטיבו לי.

(יד) ויראו המצרים. האומה, ושבתו אותה, עד שבאו גם השרים לראותה, והשרים הללו אותה אל פרעה, ושלח ולקחה ולא בדק אחריה, אלא שמע מן שריו כי אמר להם "אחותי היא!" ולכן לקה מיד, כי לא היה ראוי שיבא אליו מאמר מאת הקב"ה.

(טו) ותקח האשה בית פרעה. כלומר: לבית הובאה, ולא למטתו, כי קפצו עליו מיד יסורין ונגעים עד שלא היה ראוי לא לה ולא לאחרת, ולא הוצרך לפרש בו "ולא קרב אליה".